

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МЕЛОДИЧНОГО КОМПОНЕНТА ІНТОНАЦІЇ В АНГЛІЙСЬКОМУ МОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКИХ БІЛІНГВІВ

В статье рассматривается специфика реализации мелодики как основного компонента интонации в английской речи носителей украинского языка путем сопоставительного анализа английского эталонного произношения и интерферированной речи украинских билингвов.

Ключевые слова: мелодика, английская речь украинцев, билингв, сопоставительный анализ, произносительный эталон.

The article presents the peculiarities of the melody realization as a basic intonation component in the Ukrainians' English speech established via the comparative analysis of the English pronunciation standard and the Ukrainian bilinguals' interfered speech.

Key words: melody, Ukrainians' English speech, phonetic interference, a bilingual, comparative analysis, pronunciation standard.

Проблеми взаємодії мов і мовної інтерференції, що давно привертають увагу вітчизняних і зарубіжних лінгвістів, почали особливо інтенсивно розроблятися в останні десятиліття. Це пов'язано із широким розповсюдженням двомовності/багатомовності в сучасному суспільстві, а також тим значенням, яке зазначені дослідження мають для теорії мовних контактів і для вирішення прикладних завдань (див. праці Т. О. Бровченко, Т. М. Корольової, О. Д. Петренка, Т. В. Поплавської, О. І. Чередниченка, I. Mennen, S. Romaine). У зв'язку з цим цілком зрозуміло, чому лінгвісти намагаються виявити закономірності взаємодії мов в умовах білінгвізму, специфіку функціонування мовних одиниць у мовленні білінгва, вивчити типи і причини мовної інтерференції на всіх рівнях.

У колі названих проблем особливе місце займає досліджувана нами проблема фонетичної інтерференції, яка, будучи безпосередньо пов'язаною з семантикою, часто спричинює серйозні порушення в

розумінні смислу озвученого тексту. У цій галузі вже багато здобутків, проте, ще до цього часу не виявлені ні глибинні механізми породження інтерференції на фонетичному рівні мови як системи і як її наслідок — фонетичного акценту в мовленні, ні когнітивні причини формування цих механізмів.

Матеріалом нашого дослідження слугують фрагменти англійських художніх і публіцистичних текстів, озвучені носіями англійської (еталонне мовлення) та української (інтерфероване мовлення) мов. Обсяг матеріалу, який підлягав спеціальному експериментальному дослідженню, складає 2140 фрагментів текстів, озвучених 107 дикторами (17 носіями англійської мови та 90 українськими білінгвами, з яких 27 дикторів є українцями за походженням, що народилися або тривалий час мешкають у Великій Британії, та 63 диктори-носії української мови з різним рівнем володіння англійською мовою), загальною тривалістю звучання 37,3 години.

Метою статті є виявлення кількісних і якісних порушень у мелодичному оформленні англійських висловлень, реалізованих дикторами-носіями української мови шляхом встановлення невідповідностей тонального рівня, діапазону, інтервалу, швидкості й напрямку зміни руху тону на різних ділянках інтонаційної групи.

Мелодика як провідний компонент системи інтонації, на який слухач реагує першочергово, є обов'язковим об'єктом експериментальних досліджень при вивченні лінгвістичних передумов фонетичної інтерференції та вимовного акценту [1: 138–159; 2: 543–545]. Модуляції голосу, тобто варіації мелодики, якості, сили й тривалості, сприяють передачі смислу, а також пов'язуються з передачею інформації, вказуючи при цьому на індивідуальні ознаки мовця, його стать, вік та емоційний стан [3; 4].

Результати експериментального дослідження закономірностей розподілу **тонального рівня початку інтоногрупи** в еталонних й інтерферованих реалізаціях з низьким, середнім і високим ступенем вияву фонетичної інтерференції свідчать про високий тональний рівень початку вимовляння першого наголошеного складу в інтерферованих висловленнях порівняно з середньопідвищеним тональним рівнем в еталонних висловленнях.

Наприклад, у висловленні-еталоні *Upon |such o\ccasions ξ |poor Mr. |Woodhouse's feelings | were in |sad \warfare ||* [5: 1] низький тональний рівень початку першої інтоногрупи (*Upon*) разом із поділом висловлення на короткі інтоногрупи та виділенням смислових центрів

(*oc*casions, *feelings*, *warfare*) низьким спадним тоном розкриває емоційний стан головного персонажа, розчарованого звісткою про заміжжя його економки, до якої він і його діти звикли як до члена сім'ї, до друга і яка назавжди залишає його дім. Суперечливі почуття (збентеженість, стурбованість, сум і водночас радість за жінку, яка знайшла своє щастя) охопили пана Вудхауза під час весільної вечірки. Разом з тим, щоб не затьмарити її щастя, пан Вудхауз стриманий у вияві своїх емоцій, почуттів і переживань. На інтонаційному рівні ця "війна почуттів" відобразилася у прискореному темпі висловлення, ритмічності мовлення, перепаді тональних рівнів на стиках передтермінальної і термінальної ділянок інтоногруп аналізованого висловлення.

Інтонаційне оформлення інтерферованого висловлення, реалізованого українськими мовцями із *низьким* ступенем фонетичної інтерференції: *Upon* |*such oc*casions | |*poor Mr. Woodhouse's feelings* | *were in* |*sad warfare*|| максимально наближене до еталону майже за всіма параметрами. Разом з тим ступінь виділеності наголошених складів і відмінності у тривалості пауз не призводять до зміни прагматичної ціленастанови висловлення (стримати свої почуття) та його емоційного насичення.

Реалізоване українськими мовцями із *середнім* ступенем фонетичної інтерференції висловлення *Upon* |*such oc*"casions § |*poor Mr. Woodhouse's feelings* § | *were in* |*sad warfare* || характеризується високим тональним рівнем початку інтоногруп, який, у комбінації з оформленими низьким висхідним тоном смисловими центрами *oc*"casions, "*feelings* і короткими паузами, передає невпевненість, нерішучість, сумнів головного персонажа, що певною мірою спричинює монотонність звучання висловлення, знижуючи ступінь його емоційно-прагматичного потенціалу.

Актуалізації висловлення *Upon* |*such oc*"casions | |*poor Mr. Woodhouse's feelings were* | *in* |*sad warfare* || українськими дикторами із *високим* ступенем фонетичної інтерференції властиві неприродно високий тональний рівень початку інтоногруп у сполученні з виділенням смислових центрів *oc*"casions, "*feelings* низьким висхідним тоном, якого в емоційному мовленні доцільно уникати, некоректний поділ на смислові групи (де роз'єднана паузою предикативна група складеного іменникового присудку "*feelings were* | *in* |*sad warfare* призвела не лише до руйнації граматичної структури, а, у першу чергу, до спотворення смислу висловлення), надмірне збільшення тривалості пауз, що ви-

явилося у зниженні ступеня емоційності висловлення та зміні прагматичної ціленастанови на просту констатацію факту.

В еталонних висловленнях, які складаються з декількох інтоногруп, тональний рівень кожної наступної інтоногрупи вимовляється дещо нижче від попередньої, за умови, що всі інтонаційні групи несуть однаково важливу інформацію. Наприклад, у висловленні-еталоні *Mr. Weston* ξ *was a native of Highbury, and born of a respectable family* || [5: 7], яке складається з трьох інтоногруп, наводяться дані про місце народження та соціальний статус об'єкта висловлювання, при цьому наголошується на тому, що добродій Уестон народився в Хайбері в добропорядній родині. Саме ця важлива інформація й передається за допомогою модифікацій тонального рівня початку кожної наступної інтоногрупи.

Аудиторами-фонетистами відзначено, що за інтонаційним оформленням висловлення *Mr. Weston* ξ *was a native of Highbury, and born of a respectable family* ||, реалізоване дикторами-українцями, що мають *низький* ступінь фонетичної інтерференції, максимально наближене до висловлення-еталону за тональним рівнем початку інтоногруп. На противагу, в англійських висловленнях, реалізованих дикторами-українцями з *високим* і *середнім* рівнями інтерференції, не зафіксовано різниці в тональному рівні початку першого наголошеного складу кожної наступної інтоногрупи, незалежно від ступеня важливості закладеної в них інформації.

Звернемо також увагу на те, що відсутність варіативності реалізації висотнотонального рівня першого наголошеного складу у презентації різної за вагою семантичної інформації дикторами-українцями із *середнім* та *високим* ступенем фонетичної інтерференції призводить до неповного розуміння, а почасти й до нерозуміння смислу висловлення, оскільки за таких умов стає неможливим виокремити основну й додаткову інформацію.

Аналіз порушень в системі тонального рівня в еталонних та інтерферованих реалізаціях свідчить про підвищення тонального рівня наголошеного складу слів, яким мовець надає особливої семантичної ваги всередині інтонаційної групи, виділяючи їх *спеціальним підйомом*.

Наприклад, в англійському висловленні-еталоні *The real evils in deed of Emma's situation were the power of having rather too much her own way, and a disposition to think a little too well of herself* || спеціальним підйомом виділено підсилюючу частку *too*, яка у смис-

ловій структурі висловлення виконує роль інтенсифікатора комунікативного центру *well*, таким чином привертаючи увагу слухача до певних негативних якостей героїні, яка мала занадто амбітну вдачу і схильність уважати себе кращою за інших. При цьому актуалізація високого ступеня емоційно-прагматичного потенціалу висловлення здійснюється також завдяки вживанню ковзної шкали *The real evils in deed*, яка емоційно підкреслює сутність проблем молодії, самозакоханої дівчини, та висхідної шкали *were the power of having rather too much her own way*, яка підкреслює її самовпевнений характер, виділяючи цю інтонаційну групу на тлі загального поступово спадного руху тону в аналізованому висловленні.

У висловленні, реалізованому українськими мовцями із *низьким* ступенем інтерференції, *The real evils in deed of Emma's situation were the power of having rather too much her own way, and a disposition to think a little too well of herself* інтонаційна структура дещо відрізняється від еталонної. Хоча таке оформлення є можливим і некоректним, однак, заміна ковзної та висхідної мелодичних шкал на поступово спадну ступінчасту шкалу привела до зниження емоційного насичення висловлення. Виділення слова *too* спеціальним підйомом, який у сполученні з високим та низьким спадним тоном інтенсифікує прислівники слово *much* і *well*, нівелює певною мірою цю різницю у сприйнятті аналізованого висловлення як емоційно забарвленого. Прагматичне спрямування висловлення залишилося незмінним, змінився лише рівень його емоційного вираження, що збігається з висновками щодо передачі емоційно-прагматичного потенціалу висловлення, наведеними у праці А. А. Калити [4].

Висловлення *The real evils in deed of Emma's situation were the power of having rather too much her own way, and a disposition to think a little too well of herself*, реалізоване українськими дикторами, з *середнім* ступенем просодичної інтерференції, вирізняється значним неприродним підвищенням висотнонального рівня підсилюючої частки *too*, наголошенням слів *way, her, self*, яке, знижуючи емоційність висловлення, зміщує акценти у його смисловій структурі.

У висловленні, озвученому українськими дикторами з *високим* ступенем просодичної інтерференції, *The real evils in deed of Emma's situation were the power of having rather much her own way, and a disposition to think a little too well of herself* спеціальним підйомом виділено прислівники *rather* і *little*, які не є смисловими центрами в аналізованому висловленні, що у сполученні з надмірною кількістю

наголошених слів, некоректним поділом на довгі інтоногрупи (5–6 ритмогруп в інтоногрупі) та відсутністю модифікацій тональних рівнів інтонаційних груп, з яких складається висловлення, привело до зміни прагматичної ціленастанови висловлення-еталона на просту констатацію факту та знизило ступінь його емоційного навантаження.

Таким чином, аналіз порушень у системі тонального рівня показав, що підвищення тонального рівня початку інтоногруп в інтерферованих висловленнях призводить до зниження ступеня їх емоційності, часом і до зміщення акцентів у смисловій структурі висловлення, що в сукупності з іншими відхиленнями (монотонність, нівелювання тонального виділення смислових центрів) у вимові одиниць сегментного й надсегментного рівнів на інших ділянках досліджуваних висловлень спотворює їх смисл у цілому і дозволяє тлумачити підвищення тонального рівня на цій ділянці інтонаційного контуру як помилку на рівні фонетичної (просодичної) репрезентації.

Щодо актуалізації *тонального рівня завершення інтоногруп* в еталонних й інтерферованих реалізаціях, то зареєстровано підвищення тонального рівня завершення інтоногруп інтерферованих висловлень порівняно із середньозниженим в еталонних (47,73 %) та зону середнього підвищеного тонального рівня завершення інтоногруп (30,85 %), що пов'язано з напрямом руху термінального тону нефінальних інтоногруп, які є однорідними членами речення і виконують функцію привертання уваги. Наприклад: *They were 'one of the most 'easily i'dentified 'peoples on 'earth | 'recognized by their / language, _ their / manners, _ their / clothes, _ and the →fact | that they 'drank /tea_ by the / bucketload.* || [6: 7].

Аналіз порушень *тонального діапазону* в реалізаціях інтерферованих англійських висловлень показує тісну взаємозалежність між тональним рівнем першого наголошеного складу інтоногрупи і діапазоном, позаяк підвищення тонального рівня першого наголошеного складу інтоногрупи завжди веде до розширення тонального діапазону. Оскільки варіативність тонального діапазону є однією з ознак вираження різного ступеня важливості інформації, що міститься в інтоногрупах висловлень, а також різного ступеня її емоційного навантаження, то відсутність модифікацій в оформленні інформації в інтоногрупі на рівні тонального діапазону спричинює утруднення у сприйнятті й розмежуванні цієї інформації на основну і додаткову. Крім того, одноманітна реалізація тонального діапазону призводить і до зниження рівня емоційного насичення висловлювання.

Дані аудитивного аналізу особливостей актуалізації тонального діапазону інтоногрупи в еталонних та інтерферованих англійських висловленнях свідчать, що в усіх висловленнях, незважаючи на ступінь їхньої інтерференції, діапазон варіює у межах від вузької до широкої зон. Це пояснюється низкою причин, серед яких відзначимо рівень емоційного насичення висловлювання та ступінь вираження конкретної комунікативно-прагматичної настанови. З іншого боку, це може пов'язуватися із порушеннями в англійській вимові українців на рівні інтонаційних репрезентацій, які трактуються нами як ментальні помилки, що виникають унаслідок недостатнього комунікативно-когнітивного досвіду мовця.

Узагальнення даних про частоту та зони актуалізації *передтакту* інтонаційної групи показує відсутність однотипності на цій ділянці інтонаційного контуру в англійських *еталонних* висловленнях та висловленнях, реалізованих із *низьким* ступенем фонетичної інтерференції, оскільки частота актуалізації кожного з типів передтактів зумовлена передусім кількістю ненаголошених складів у передтакті, фізичними особливостями артикуляційної дуги, у межах якої реалізуються інтонаційні групи, асиміляцією тональних рівнів на стику інтонаційних груп, певною мірою й семантичною структурою висловлення для підкреслення ролі цієї ділянки у смисловій структурі інтоногрупи/висловлення. Найчастотнішим типом передтакту в зазначених групах висловлень є низький рівний або низький висхідний. У певних випадках уживаність рівного високого і середнього передтакту пов'язується аудиторомі зі зручністю вимовляння. Висхідна висока, спадна висока і спадна низька конфігурації передтакту є нетиповими для всіх зазначених вище груп висловлень.

Що стосується *типу шкал* в еталонних й інтерферованих висловленнях, то аналіз частоти їх розподілу за типами засвідчив майже рівновелику рекурентність спадної ступінчастої й ковзної шкали в *еталонних* висловленнях (26,10 % і 23,10 % відповідно) та у висловленнях з *низьким* ступенем вияву інтонаційної інтерференції (25,15 % і 22,08 % відповідно). У висловленнях, реалізованих із *середнім* ступенем вияву інтерференції, домінують спадна ступінчаста шкала (23,20 %) та спадна ковзна шкала (19,07 %), що, з одного боку, наближує їх до еталонних та висловлень з *низьким* рівнем інтерференції, з іншого — відрізняє їх від висловлень з *високим* рівнем інтерференції, для яких найтиповішими шкалами є висока рівна (22,11 %), спадна вузького діапазону ступінчаста (21,08 %), висхідна ступінчаста (18,20 %), спад-

на ковзна (14,19 %) та середня рівна (14,09 %) шкали. Таке розмаїття типів шкали, зареєстрованих в інтонаційних контурах висловлень із *високим* рівнем інтерференції, свідчить про хаотичне інтонаційне оформлення висловлень представниками цієї групи дикторів, яке є наслідком нерозуміння змісту висловлення/тексту, та їхню низьку мовну компетенцію.

Аналіз закономірностей частоти *типів термінального тону* в англійських еталонних та інтерферованих висловленнях показує, що для *еталонних* реалізацій найтипівішим є спадний термінальний тон (50,52 %). Показники функціонування термінальних тонів у висловленнях, озвучених українськими дикторами, які мають *низький* ступінь фонетичної інтерференції, свідчить про максимальне наближення їхньої англійської вимови до орфоепічної норми.

Дослідження частоти функціонування термінальних тонів в експериментальному матеріалі, озвученому дикторами із *середнім* ступенем вияву просодичної інтерференції, показали, що спадний тон все ще є домінуючим в аналізованих висловленнях (41,18 %), разом з тим діапазон його різновидів значно вужчий; зростає частота висхідного термінального тону в експериментальних висловленнях цієї групи (47,06 %), що майже вдвічі більше, ніж в еталонних висловленнях. Реалізації з *високим* ступенем вияву просодичної інтерференції характеризуються значним зростанням показників функціонування висхідного термінального тону і його різновидів (47,06 % від загальної кількості термінальних тонів) та рівного тону (28,96 %), що спричинює монотонність звучання висловлення/тексту й низький рівень вираження їхнього емоційно-прагматичного потенціалу.

Функціонування цих термінальних тонів у супроводі інших помилок на інтонаційному рівні (поділ висловлення на смислові групи, дистрибуція фразового наголосу, неприродно високий рівень початку висловлень, однаковий тональний рівень вимовляння наголошених складів в інтонаційних групах, відсутність модифікацій тонального діапазону тощо) призводить не лише до монотонності вираження інформації, а й ускладнює сприйняття і розуміння англійських висловлень, реалізованих носіями української мови з *високим* ступенем фонетичної інтерференції.

Швидкість зміни напрямку руху тону в термінальній ритмогрупі відображає як об'єктивне, так і суб'єктивне ставлення мовця до висловленого, про що свідчать показники частоти актуалізації швидкості зміни напрямку руху термінального тону в еталонних висловленнях

та висловленнях, актуалізованих дикторами-українцями. Зокрема, зіставний аналіз швидкості зміни напрямку руху тону в термінальній ритмогрупі висловлювань, озвучених носіями англійської мови, і висловлювань, реалізованих українськими мовцями з *низьким* рівнем фонетичної інтерференції, свідчить про найбільшу частоту її актуалізації в середній зоні (45,28 % і 48,77 % відповідно) та в зоні малої швидкості (27,57 % і 25,99 %); при цьому рекурентність мінімальної й максимальної швидкості є незначною. Такі модифікації швидкості зміни напрямку руху термінального тону демонструють уміння і навички українських мовців адекватно актуалізовувати смисл висловлення за допомогою відповідної інтонаційної структури як складової фоноконцепту певного термінального тону.

Щодо висловлень, реалізованих українськими мовцями із *середнім* та *високим* рівнем фонетичної інтерференції, то їм властиве сповільнення швидкості від середньої (42,90 % і 42,06 % відповідно) до малої (41,75 % і 48,94 % відповідно). Переважання показників малої швидкості зміни напрямку руху тону в термінальній частині інтонаційного контуру порівняно з еталонними висловленнями доводить, що диктори, які належать до цих груп, не завжди коректно актуалізують фонетичну форму, наприклад, опуклу чи увігнуту форму спадного тону, тісно пов'язану зі смислом висловлення, вираженням його прагматичної ціленастанови, ставленням мовця до висловлюваного та його емоційним станом у момент передачі тієї чи іншої інформації через брак їхнього комунікативно-когнітивного й емоційного досвіду. Це й призводить до виникнення інтерференції на фонетичному рівні.

Зіставний аналіз показників швидкості зміни напрямку руху термінального тону показав, що, оскільки англійцям не властиво категоричне висловлення думки, то й відсоток великої швидкості невисокий. Тому цілком природно, що диктори-українці з *низьким* ступенем фонетичної інтерференції мають майже однакові з носіями англійської мови показники цього параметра, що свідчить про їх високу вимовну культуру. Рівновеликі цифрові дані малої і середньої швидкості зміни напрямку руху термінального тону у реалізаціях дикторів-українців з *середнім* і *високим* ступенями фонетичної інтерференції говорить про відсутність модифікацій цього параметра, а, отже, не співвіднесення його зі смисловою структурою висловлення, що є ще одним наслідком низького рівня їхньої фонетичної та мовної компетенції в цілому.

Тональний інтервал на стику різних ділянок інтонаційного контуру дозволяє прослідкувати рівень емоційного стану мовця у процесі спілкування. Дані частоти актуалізації тонального інтервалу на ділянці “*передтакт — такт*” в еталонних висловленнях і висловленнях з низьким, середнім і високим ступенем фонетичної інтерференції засвідчили домінування *позитивного* середнього тонального інтервалу в усіх інтерферованих висловленнях.

Щодо показників частоти *негативного* тонального інтервалу між тактом і передтактом, то в *еталонних* висловленнях та висловленнях з *низьким* ступенем інтерференції зареєстровані майже однакові показники розширеного його різновиду (9,52 % і 9,50 % відповідно) та нульового інтервалу (14,29 % і 10,52 % відповідно). Найчастотнішою зоною функціонування цього типу інтервалу на ділянці “*передтакт — такт*” у висловленнях з *середнім* і *високим* ступенем фонетичної інтерференції визначено середній інтервал, що демонструє віддаленість дикторів від еталонної реалізації і свідчить про низький рівень їхньої вимовної культури.

Отже, порівняльний аналіз порушень у мелодичному оформленні англійських висловлень, реалізованих дикторами-носіями англійської та української мов, дає змогу стверджувати, що тональний рівень початку й завершення інтоногрупи, тональний діапазон, інтервал, швидкість й напрямок зміни руху тону на різних ділянках інтонаційної групи є інформативними щодо вияву фонетичної інтерференції в англійському мовленні українців. До найзагальніших типових тональних ознак інтерферованої фонетичної системи мовлення білінгвів слід віднести некоректне інтонаційне оформлення основної і другорядної інформації, що перешкоджає розумінню смислу, відсутність варіювання тональних перепадів у вираженні семантичного контрасту у висловленні. Викладене переконливо свідчить про необхідність і доцільність подальшого дослідження інтерферованої фонетичної системи мовлення білінгвів, що дасть змогу встановити її універсальні та специфічні ознаки на сегментному й надсегментному рівнях, отримати нові прикладні дані для виявлення феномена фонетичної інтерференції як важливої складової теорії мовних контактів.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Cruttenden A. Intonation / Alan Cruttenden. — Cambridge: Cambridge University Press, 2001. — 204 p.
2. Mennen I. Bi-directional Interference in the Intonation of Dutch Speakers of Greek / Ineke Mennen // Journal of Phonetics. — 2004. — Vol. 32, Issue 4. — P. 543–563.
3. Багмут А. Й. Семантика і інтонація в українській мові / А. Й. Багмут. — К.: Наукова думка, 1991. — 168 с.
4. Калита А. А. Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення / А. А. Калита. — Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. — 320 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

5. Austen J. Emma / Jane Austen. — L.: Penguin, 2001. — 354 p.
6. Paxman J. A Portrait of a People / Jeremy Paxman. — L.: Pan, 2003. — 238 p.